

"Prens" Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri

Mustafa Ergün
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
ergun@aku.edu.tr

Özet

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaptığı modernleşme çalışmaları, kurduğu okullar, Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler ve Avrupa'ya kaçan siyasilere; 20. yüzyıl başlarında ülkenin geleceği hakkında çok yoğun bir tartışma başlattılar. Bu tartışmaların en zengin ve en seviyelilerinden biri de eğitimin amaçları hakkındaki tartışmalardır.

Genelde Emrullah Efendi ve Satı Bey arasında olan bu tartışmalara daha sonra Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Halide Edib (Adivar) gibi düşünürler de katılmıştır. Bunlar arasında Prens Sabahattin Bey'in getirdiği fikirler gerçi uygulamaya konulmamıştır, ama bugün bile geçerliliğini korumaktadır.

Bu yazıda, Prens Sabahattin Bey'in Fransız eğitim sistemi yerine İngiliz eğitim sistemini temel almamız gerektiği savı üzerine bina ettiği, daha doğrusu Fransa'daki "science sociale" ekolünün görüşlerini Türkiye'ye uyarladığı eğitim modelini anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Prens Sabahattin, eğitim, Osmanlı, eğitimin amaçları, eğitim sistemi

"Prince" Sabahattin Bey's Opinions on Education

Abstract

The modernization efforts which Ottoman Empire actualized in the 19th century, the schools established, the students sent to Europe for education and the politicians who escaped to Europe initiated an intense argument regarding to the future of the country in the beginning of the 20th century. Among these arguments, the most productive and comprehensive one is on the purposes of education.

These arguments on education were taking place between Emrullah Efendi and Sati Bey and later on the intellectuals such as Ziya Gökalp, Prince Sabahattin, Ismail Hakki (Baltacioglu), and Halide Edip (Adivar) involved in this debate. Among these arguments, the ideas proposed by Prince Sabahattin, although no application implemented, still maintain their validity.

In this article, I will try to explain the education model which Prince Sabahattin constructed according to the assertion that we should take the English education system instead of French Education system; or more precisely the education model which he adopted for Turkey according to the trend named "science sociale" in France.

Key Words: Prince Sabahattin, education, Ottoman, the purposes of education, education system

Giriş

Sanayi devrimi bütün Avrupa toplumlarının düzenlerini değiştirdi. Buna dayalı olarak değişimi anlamaya çalışan düşünürlerin sorunu ele alış, çözümlenme ve sonuca ulaşmaları da farklı farklı oldu. Fizikçi Auguste Comte tarihi ve sosyal olayları fizik mantığıyla ele alıp kendisine has "yasa"lar geliştirirken maden mühendisi Le Play toplumsal olayları daha farklı

çözümlemeye ve sistemleştirmeye çalıştı. Comt'un yaklaşımı daha sonra Durkheim tarafından, Le Play'ın yaklaşımı da Edmond Demolins tarafından geliştirildi. Bunlar Türkiye'de de yankısını buldu ve Durkheim ekolünü Ziya Gökalp, Demolins ekolünü ise Sabahattin Bey temsil etti.

Demokrasinin olmadığı, insanlara güvenilmediği bir dönemde (savaş ve kuruluş yıllarında) toplumcu fikirler tutuldu. “*Sen-ben yokuz biz varız*”, “*Hak yok vazife vardır*”, “*Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım*” gibi toplumcu sloganlarla ferde önem vermeyen, hep devletin ve toplumun yüksek çıkarları gözetilen dönemler geçirdik. Bu ortamlarda Sabahattin Bey'in fikirleri toplumu zayıflatan, düzeni bozabilecek fikirler olarak görüldü. Oysa bireysel gelişmenin, hak ve özgürlüklerin ön plana çıktığı, eğitim programlarında bireylerin kendilerini daha özgür şekillendirip güçlü kılınmaya çalışıldığı bu dönemde Prens Sabahattin Bey'in fikirlerinin yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç doğmuştur, kanaatindeyim.

Batılılaşma olgusu, yaşamın her alanında (siyasetten özel hayata kadar) Osmanlı'nın son iki yüzyılına damgasını vuran bir faktördür. Bu olgu üzerinde düşünenlerin büyük bir kısmı, içinde bulunulan sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik koşulları düzeltmek umudu ile Batı düşüncesine ve günün ileri gelen düşünürlerinin fikirlerine sarılmışlardır. Toplumların bazılarının tepeden tırnağa değişiminin tartışıldığı dönemlerde çok değişik fikirler ortaya çıkar. Türkiye'de de 19. Yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında toplumsal değişme bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. Toplumun sosyal, idari, ekonomik yönlerindeki değişmeyi ve bu arada birey-toplum ilişkisini an derinden alan düşünürlerimizden biri Sabahattin Bey'dir.

20. yüzyıl başlarında ülkemizde cereyan eden çok değerli ve çok yoğun eğitim tartışmalarının içinde, muhakkak ki "Prens" Mahmut Sabahattin Bey'in de önemli bir yeri vardır. Bu yazıda, kısaca onun çok yönlü görüşleri içinde bir odak noktası oluşturan eğitim hakkındaki düşüncelerini vermeye çalışacağız.

Hayatı

1879 yılında İstanbul'da doğdu. Babası, Osmanlı Adliye nazırlarından Mahmut Paşa, annesi Sultan Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan idi. Babasının konağında özel eğitim gördü; Arapça, Farsça ve Fransızca'yı küçük yaşta öğrendi (Kuran, 1965: 231-232). İç politik mücâdeleler, demiryolları imtiyazları gibi nedenlerden çıkan tartışmalar dolayısıyla 1899 yılında Avrupa'ya kaçan babasına -kardeşi ile birlikte- eşlik ettiler (Kuran, 1965: 234-235). Yurt dışında bulunduğu sürede çeşitli beyannameler yayınladı. Kardeşi ile birlikte bir ara Mısır Hidivi'nin yanında bulundular, ama sonra Avrupa'ya geri dönmek zorunda kaldılar (Kuran, 1965: 273-276).

1902 yılında, Paris'te I. Jön Türk Kongresi'ni topladı. Bu Kongrede, “*Osmanlı Devleti'ne yabancı müdahalede bulunmaya ihtiyaç vardır*” diyen grubun liderliğini yaptı. Bu Kongreden bir sonuç alamayınca Malta, İngiltere ve Yunanistan'da İstanbul'a “ihtilâl komploları” hazırlamakla meşgul oldu (Kuran, 1965: 326 vd); ancak başarılı olamadı. Bu arada pek çok yabancı gazete ve dergilerde Türkiye hakkında yazılar yayınladı (Ege, 1977). 1902'de, Paris'te Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'ni kurdu. 1906'da da Terakki Dergisini yayınlamaya başladı.

1906 yılında gene Paris'te toplanan II. Genç Türk Kongresi'ne de faal olarak katıldı.

2. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 3 Eylül 1908'de, daha önce ölmüş olan babasının cenazesini de alarak İstanbul'a geldi. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tâ Avrupa'da başlayan mücâdelesini yurt içinde daha da şiddetlendi; taraftarları tutuklandı. "31 Mart" olayları sırasında - olayları tertipleyenler arasında sayılarak - tutuklandı. Dört - beş gün sonra bırakılmasına rağmen tekrar Avrupa'ya döndü (Kuran, 1965: 463-468). Sonra tekrar Türkiye'ye geldi ama bu kez de Mahmut Şevket Paşa suikastından sorumlu görüldü. Cemal

Paşa onu, 31 Mart olaylarından, Halâskâr Zabitan Grubu olayından ve Arnavutluk İsyanını teşvikten de suçluyordu (Cemal Paşa, 1933: 29-30,32-36). Gıyaben idama mahkûm edildi. O da bir İngiliz kuruluşuna sığınarak tekrar Avrupa'ya kaçtı.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını sağlamak için birçok girişimlerde bulundu (Kuran, 1965: 562-564, 580-582). 1919 yılında tekrar İstanbul'a geldi; ancak Hilafet Kanunu dolayısıyla 1924'te tekrar yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. 1948'de İsviçre'nin Neuchâtel kentinde öldü. 1952 yılında cenazesi Türkiye'ye getirilerek İstanbul'un Eyüp semtinde babasının yanına gömüldü.

Eserleri

"Prens" Sabahattin Bey'in çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış birçok yazısı ve bunların kitap haline getirilmiş olanları vardır. Burada, onun çalışmalarından eğitim için önemli olan bazılarını veriyoruz:

- *Teşebbüs-ü Şahsî ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*. İstanbul 1324.
- *Terbiye-i Millîye ve Islahat-ı Şahsiye: Teşkilât*. Terakki. 19-20,1908. S.8-10
- *İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar*. İstanbul 1327.
- *27 Teşrinievvel 328 Tarihi İle Huzur-u Muallayı Padişahiye Takdim Edilen Açık Bir Arıza*.
- *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* İstanbul 1334.
- *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*. (Ed. M.Ö. Alkan). İstanbul: YKY, 2007

Sabahattin Bey'in *Terakki, Revue, Matin, The Times, İkdâm, Science Sociale, Serbesti* gibi süreli yayınlarda da birçok makale ve mektupları yayınlanmıştır.

Hakkında bilgi alınabilecek önemli kaynaklar:

- Altunış-Gürsoy, Belkis. Prens Sabahattin. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, 23-27 Mayıs 2002, Eyüp Belediyesi, İstanbul, 2003.
- Bayraktar, Bayram. Günümüzde yeniden değerlendirilmesi gereken Bir Düşünür: Prens Sabahaddin Bey", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) 6,1997.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâp Tarihi*. Cilt: 2/4. Ankara 1952.
- Budak, Muzaffer. *Toplumbilimci Prens Sabahattin*. İstanbul 1998.
- Ege, Nezhat Nurettin, *Prens Sabahaddin - Hayatı ve İlmî Müdafaaaları*. İstanbul 1977.
- Ergan, Nevin Güngör, Prens Sabahattin'in Osmanlı Sosyal Yapısı Üzerine Görüş ve Önerileri, *Türk Yurdu*, Aralık 1999 - Ocak 2000, C.19-20, sayı 148-149, s.105-116.
- Kösemihal, N.Şazi, Memleketimizde Tecrübî Sosyolojinin Doğuşu ve Gelişmesi. *Sosyoloji Dergisi*. 6, 1950. s.117-133.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*. İstanbul 1965.
- Kutay, Cemal, *Prens Sabahattin Bey, Sultan II.Abdülhamit, İttihat ve Terakki*. İstanbul 1964.
- Tanyol, Cahit, İctimaî Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahattin. *Sosyoloji Dergisi*, 4-5, 1949. s.145- 175.
- Tütengil, C. Orhan, *Prens Sabahattin*, İstanbul 1954.

Genel Görüşleri

Sabahattin Bey, ülkemizin ilk sosyologlarından biridir. Herkesin Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için sırf politik tedbirlerle uğraştığı bir sırada, o, daha ziyade sosyal değişmeye dikkati çekmiştir. Rejimin ismini ve kanunlarını değiştirmekten ziyade, o ülkede yaşayan insanları değiştirmemiz gerektiği üzerinde durmuş; temelde fert olarak insanı ele almıştır.

"Prens", hem Abdülhamit yönetimiyle hem de İttihat ve Terakki yönetimiyle mücadele etmiştir. Hem inkılâpçı hem de ihtilâlcidir. Her iki rejime karşı da ihtilâl hazırlıklarının içinde bulunmuştur.

Sabahattin Bey, mücâdelenin hemen başında "İttihatçılar"la anlaşmazlığa düşmüştür. Ülkede ihtilâl yaparken çıkarımıza uygun ve demokrat hükümetlerle müdahale konusunda anlaşmalar yapalım görüşüyle, Ermenilerle aynı fikri savunmak çizgisine gelmiştir. Bu da Avrupa'daki ve yurt içindeki Türkleri, Sabahattin Bey'den uzaklaştırmıştır. Sabahattin Bey, daha sonra da aynı görüşlerinde ısrar ettiğinden iki grup arasındaki düşmanlık giderek artmış; Meşrûtiyetin ilânından sonra iktidara "karşı grubun" geçmesi, onun daha sonraki başarısızlıklarında en önemli rolü oynamıştır.

Sabahattin Bey'in amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaktır. Bunun için, önce Devleti tehlikeye sokan âmilleri, bütün sebep ve sonuçlarıyla incelemeye koyulmuştur.

O, Devlete çağdaş bir şekil vermek istiyordu. İmparatorluğu, İngilizlerin yaptığı gibi, bir Milletler Cemiyeti ("Uluslar Topluluğu") haline getirerek dağılmaktan kurtarmak istiyordu.

İmparatorluğun en zayıf unsuru, temel unsur olan Türkler idi. Bu Türk toplumunun bünyesinde bir değişim yapmak gerekiyordu. Sabahattin Bey, burada şu görüşleri ileri sürüyordu: Sosyal bünye değişimi ancak ferdî girişimlerin ("teşebbüs-ü şahsî") geliştirilmesi şeklinde olabilir. Bu nedenle kışla ve memurluk zihniyetini bırakmalıdır. Serbest, hürriyetçi bir iş ve demokrasi toplumu kurulmalıdır (Kuran, 1965: 401).

İttihat ve Terakki Fırkası ve iktidarı ile aralarındaki en önemli tartışma konusu merkezîyet - adem-i merkezîyet meselesi idi. Sabahattin Bey, Anglo-Sakson dünyasının adem-i merkezîyet (merkezsizlik) sistemini uyguladığı için öbür Avrupalılardan üstün olduğuna inanıyordu. "*Merkezîyet, istibdadın kalıbıdır*" diyordu (Bayur, 1952: 22). İster Mutlakîyet, ister Meşrûtiyet, isterse Cumhuriyet olsun, her türlü merkezî idareye karşı çıkıyor; "*hepsinin sonucu aynıdır*", diyordu (Tütengil, 1954: 27; M.Sabahattin, 1965: 37-38). Bu nedenle Meşrûtiyet taraftarı değildi. Bu, yalnız "*iktidarın kemmiyeti*"ni değiştirir, bir kişinin yerine beşyüz kişiyi geçirir, diyordu (Bayur, 1952: 21).

Sabahattin Bey'e göre rahatsızlıklarımızın sebebi, halktaki girişim yokluğu ve idaredeki merkezîyettir. Memleketi kurtarmak için, bu noktalarda çalışmak gerekir (Bayur, 1952: 38-39; Hanoğlu, 1981: 195-205). Tanzimat hareketi tesirsiz kalmıştır; halk buna dikkat etmemiştir. Çünkü müslümanlar buna hazır değillerdi, hristiyanlar da eski imtiyazlarını kaybetmekten korkuyorlardı (Bayur, 1952: 29; M.Sabahattin, 1965: 56).

Sabahattin Bey'in programını uygulayabilmek için kuvvetli bir aydın zümresine ihtiyacı vardı. Bunu tâ başta fark etmiş ve 1901'de Kahire'de yayınladığı bir Beyanname'de şu fikirleri ileri sürmüştü: Osmanlıları "*ekalliyet-i münevvere*" zümresinden "*ekseriyet-i münevvere*" zümresine geçirmek lâzımdır. Bunu, "*usare-i hayatîyet-i içtimaiyeyi takviye*" etmek suretiyle gerçekleştirebiliriz. Bu, hürriyet ve adaletle, "*metin ve ilmî bir terbiye*" yoluyla gerçekleştirilebilir (Tütengil, 1954: 23).

Sabahattin Bey, vilayetlere önem verilmesini istiyordu. "*Merkez tek bir şehir, vilayetler tekmil vatan; vilayetler merkez için değil, merkez vilayetler için*" diyordu (Bayur, 1952: 57). Ancak gerek kendisi gerekse taraftarları yurt çapında esaslı bir teşkilât kuramamışlardır. Zaten İttihat ve Terakki'nin iktidarı ve suçlamaları karşısında başarılı

olmaları da gayet zordu. İttihatçılar onu, hem İngiltere'ye satılmışlıkla hem Rum ve Ermenilerle işbirliği yapmakla hem de ülkeyi parçalamaya çalışmakla suçluyorlardı (Bayur, 1952: 44,162-163; *Neyyir-i Hakikat*. 27 Nisan 1909).

Sabahattin Bey, toplumun kurtuluşunun "*kuvayı umumiyenin tahakkümüyle değil, teşebbüs-ü şahsiyenin gelişmesi sayesinde*" olacağını belirtiyordu. Önce özel hayatımızı düzenlemeli ve kuvvetlendirmeliyiz, diyordu; bunun içinde memurlar değil üreticiler yetiştirmeliydi (Bayur, 1952: 482-483)

Sabahattin Bey'in fikirlerinin temelini science sociale ("*fenn-i içtimâ*") ekolü meydana getiriyordu (M.Sabahattin, 1965: 32-36). Kendisi Avrupa'dayken E. Haeckel'i (1834-1919), Büchner (1860-1917), A. Fouillée (1838-1912), Le Play (1806-1882) ve E. Demolins'i (1852-1907) okumuş; en çok da sonuncusunun etkisinde kalmıştı*. Çevresine science sociale gözüyle bakıyor ve herşeyi o gözle değerlendiriyordu (M.Sabahattin, 1965: 48). Zaten bu ekolün ileri gelenleriyle tanışmış ve bazı konularda birlikte çalışmışlardı (Tütengil, 1954: 21).

Sabahattin Bey, Türkiye'de ferdiyetçiliğin temsilcisi olmuştur. Ona göre, **Batının gerçek üstünlüğünü sağlayan, aslında onun bireyci yapısıdır. Oradaki fikrî, siyasî ve ekonomik üstünlüklerin temelinde bu vardır. Biz de sosyal yapımızı buna göre değiştirmek zorundayız** (M. Sabahattin, 1965: 48). Bu değişikliği özel teşebbüs ve eğitim sistemimiz sağlayacaktır. Bu yolla, halk kendi kendini idare eder bir hale gelecektir; her şeyini merkezden beklemeyecektir. Gerçek hürriyetin kurulabilmesi için, toplumumuzu ferdî haklar üzerine kurmamız gerekir (Kutay, 1964: 248).

İttihat ve Terakki Fırkası, Sabahattin Bey'in karşısına felsefe ve sosyolojide Ziya Gökalp'i, siyasî fikirlerde de Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'i çıkartmıştır (Kutay, 1964: 245). **Prens Sabahattin'in düşüncelerinin temelini Fransız düşünürü Le Play ve okulu oluşturuyordu.** Prens Sabahattin'in düşünceleri örgütsel alanda ilk kez kendisinin kurduğu "*Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*"nde savunuldu. Bunun dışında Sabahattin Bey'in düşünceleri doğrultusunda birtakım örgütler daha kurulmuştur. Kurulan bu örgütleri şöyle sıralayabiliriz¹:

1. Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti
2. Cemiyeti İnkılabiye: Eylül 1904'de İstanbul'da Mercan İdadisi ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri tarafından kurulan örgüt, daha sonra "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin İstanbul şubesi olmuştur.
3. Osmanlı Ahrar Fırkası: 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Programı, "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile aynıdır. Partinin adı 31 Mart olayına karışır ve kendi kendini fesheder.
4. Nesli Cedid Kulübü: "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin devamı olan örgüt 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. 1911'de de kapanmıştır.
5. Milli Ahrar Fırkası: 1919'da İstanbul'da kurulan örgüt, programında "Adem-i Merkeziyet ve Mesleki İçtima" doktrinini devam ettirmiştir.
6. Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti
7. Hürriyet ve İhtilaf Fırkası: Prens Sabahattin'in düşüncelerini doğrudan savunmayan, İttihat ve Terakki'ye karşı olanların kurduğu bir örgüttür.

Sabahattin Bey, siyasal örgütler üzerinde bu kadar etkili olmasına karşın, hiçbir partiye girmemiştir. Fakat düşünsel alanda fazlasıyla siyaset yaptığı görülmektedir.

* Özellikle *Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebebi Nedir?* adlı eserin etkisinde kalmıştı (Tütengil, 1954: 20-22). Bu eser, *Anglo-Saksonların Faikiyet-i İçtimaiyesi Nedendir?* (*Üç Terbiye*) adıyla 1926 yılında Muallimler Mecmuasında yayınlandı (4/38, 1926. S.1633 v.d.).

Aynı yazarın *Yeni Mektep* adlı eseri de Say ü Teytebbu'nun 12. sayısından itibaren; *Fransız Mektep Usulü, Adam Yetiştiriyor mu?* adlı yazısı da Ümmet Mecmuası'nın 4 ve 5. sayılarında (1328) yayınlanmıştır.

¹ <http://www.geocities.com/begunay/z62.htm> 1.02.2008

Prens Sabahattin, Ziya Gökalp'in Durkheim'dan etkilenerek öne sürdüğü toplumcu görüşe karşı, Le Play'in bireyci anlayışını savundu. Edmond Demoulin's'in *Anglo-Saksonların Üstünlüğü Neden İleri Geliyor* adlı yapıtı, görüşlerinin temelini oluşturdu. Demoulin's toplumlari, zümrelerin hakim olduğu ve kişilerin önem kazandığı toplumlar olarak ikiye ayırıyordu. Bireylerin önem kazandığı toplumlarda, toplumsal zümreleşmenin, bireyin çevresinde oluştuğunu söylüyor, Anglosakson ülkeleri örnek vererek bu tür toplumların geliştiğini öne sürüyordu. Prens Sabahattin, çeşitli tarihlerde yayımlanan yapıtlarında, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü, bu görüşler doğrultusunda, zümrelerin egemen olduğu bir toplum olmasıyla açıkladı, merkezi otoriteye karşı ve bireysel girişimciliğe destek veren bir yaklaşımı savundu².

Eğitim Görüşleri

Sabahattin Bey'in iki önemli cephesi vardı: sosyologluk ve eğitimcilik. Kendisi, bir taraftan "*sosyolojinin hakikî habercisi*" sayılırken (Tanyol, 1949: 146,149,153), girişkenlik üzerine kurduğu, daha doğrusu aktardığı eğitim görüşleriyle de eğitim hayatımıza da bambaşka bir canlılık getirmiştir.

Eğitimde, "*science sociale*" grubunun eğitim kitaplarından etkilenmiş ve o görüşleri kabaca Türkiye'ye uygulamıştı. Özellikle Edmond Demoulin's'in iki ciltlik *Comment la Route Crée le Type Sociale* (Bu kitabın birinci cildi Türkçe'ye Ahmet Sanih tarafından *Yollar: Aslı İçtimaiyi Yol Nasıl Vücuda Getirir? Birinci cilt Ezmine-i Kadime Yolları* (Dersaadet, Mahmut Bey Matbaası 1329) olarak çevrilmiştir.) ve *A Quoi Tient la Supériorité des Anglo-Saxons* (Bu kitap ta A.Fuat ve A. Naci tarafından *Anglo-Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?* adıyla (Dersaadet. Kütüphane-i Askerî, 1330) adıyla çevrilmiştir) eserleriyle Paul Descamps'ın *Les Trois Formes Essentielles de l'éducation: leur évolution comparée* ve *L'éducation dans les écoles Anglaises* (Bu eser de Dr. Sabri'nin çevirisiyle ve *İngiliz Mekteplerinde Terbiye* adıyla Muallim Mecmuası'nın 3/23-37 (1924- 1929) sayılarında yayımlanmıştır) adlı eserlerinden etkilenmiştir (M.Sabahattin. 1327: 69-79).

Sabahattin Bey, Abdülmecit'in kurduğu eğitim sisteminin yeni zamanın ihtiyaçlarını anlayacak bir nesil yetiştirdiğini, ancak II. Abdülhamit'in, okul programlarında şahsiyeti kuvvetlendirecek her türlü fikrî unsurları çıkarttığını, okulları her millete mensup hafiyelerle doldurduğunu belirterek "*Sultan, istikbal ile harbe girişti*", diyordu (Bayur, 1952: 29-31, 25-28; Sabahattin, İkdam 18 Ekim 1908).

Sabahattin Bey'in Osmanlı toplumunu kurtarma çabalarında eğitimin yeri çok büyük olacaktı. Terakki Gazetesinin 18-20. sayılarında bunun önemini bütün açıklığıyla belirtiyordu. Ona göre, **bugünkü sefaletimiz -kelimenin bütün kuvvetiyle- bugünkü terbiyemizin çürüklüğünden gelmektedir.** Sosyal benliğimizi, millî eğitim meydana getirir. Her ülkenin kurtuluşu, millî eğitiminin iyileştirilmesine bağlıdır; Türkiye'nin de öyledir. Eğer bir eğitim sağlam bir yolda yürümezse sivil ve askerî bütün iyileştirme tasarıları kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur.

Eğitimin iki esas uygulayıcısı vardır: aile ve okul. Bunlar bizim toplumumuzda kendilerinden beklenen görevleri yapamıyorlar. Eğitimin temel amacı, beden, düşünce ve ahlâk yönlerinden kişisel yetenekleri arttırmaktır. Oysa okullarımız bu üç yönü de ihmal ediyorlar. Halkın çocuklara verdiği eğitimde, onlara girişkenlik ve bağımsızlık yerine görenek ve esarete bağlı kalma öğretiliyor. Bu, bir "*manevî ihtihar*"dır. Abdülhamit hükümetinin de şahsiyet düşmanı olması, ülkeye bir "*düşkünler nesli*" yetiştiriyor.

Anadolu köylüsünde de eğitim, girişkenlik yerine göreneğe, gelecek yerine geçmişe yöneliktir. Bundan dolayı orada da üretici güçler gelişmemektedir. Aslında bugünkü

² http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/prens_sabahattin.htm 1.02.2007

merkeziyet ve zulüm idaresi de eğitim düzenimizin bir ürünüdür. **Merkezlerini kendisinde bulamayan âciz halk, bunu başka yerlerde arıyor** ve baskı düzeninin kökleşmesine yardımcı oluyor. Halk, bu düzende, haksızlıklara katlana katlana ahlâkını yitiriyor.

Sabahattin Bey, eğitimde Anglo-saksonları örnek almamız gerektiğini belirtiyor. Gençlerimiz, onların gençleri gibi öğretimlerini bitirince -hiç kimsenin yardım ve desteğine muhtaç olmadan- ekmeklerini kazanabilecek bir durumda olmalıdırlar. Bunun için kişisel girişkenliğe önem vermelidir. Türkler artık hep devlet memuru olmayı bırakıp serbest hayata atılmalı; hükümete muhtaç olmadan ticaret, tarım ve sanayi alanlarında başarılı çalışmalar yapabilmelidirler.

Sabahattin Bey için en büyük devrim, her Türkün ruhunda bir Robenson ideali yaratmaktır. Memura dayalı eğitim sistemimizi değiştirmeli, kuvvetli bir şahsiyet yaratmaya yönelmeliyiz, diyordu (Tanyol, 1949: 157-158). 19.yüzyılda sadece İngiltere’de değil Almanya’da da kuvvetli bir şahsiyet (karakter) eğitimi akımı vardı. Fichte’den Kerschensteiner’e,.....

İkinci Meşrûtiyet ilan edildiğinde, gazetelerde yayınlanması için gönderdiği bir beynamede "*Terbiye-i milliyemizin mihveri görenekten teşebbüse çevrilmeli!*" diyerek, baskı düzeninin bir bilgisizlik sonucu olduğu hakkındaki görüşünü tekrarlıyordu.

Bizi baskı düzeninden kurtaracak şey, sosyal yeteneğimiz olacaktır. Bu da ancak "*teşebbüs-ü şahsî*" ile meydana gelebilir. Aile ve okul eğitimimiz, göreneği besliyor. Ömrümüzün en kuvvetli zamanı okullarda boşa harcanıyor. Okullarımızda kişiliği ezen bir kışla hayatı ve baskısı vardır. Bu okullardan, her zillete katlanacak âciz memurlar çıkıyor. Bunlar halkın üretim kabiliyetini arttıramazlar. Okullarımız, insanî çalışmaların bütün dallarında korkusuzca yürüyecek girişken insanlar yetiştirsin; eğitim sistemimizin yönü, geçmişten geleceğe çevrilsin (Kuran, 1965: 439).

Sabahattin Bey, bizim, kazanmadığımızı yediğimiz kanaatindedir; çünkü okumuşların hemen hepsi bir taraftan aldıkları maaşlarla geçiniyorlar, üretici değiller. Avrupa'ya gönderdiğimiz gençler bile tüketici olarak dönüyorlar. Oysa iyi bir memur veya öğretmen olmak için Avrupa'ya gitmeye gerek yoktur. Ders kitapları düzeltilse, bu yeterlidir. Avrupa'ya elbette öğrenci göndermeliyiz; ancak bunların üretici olarak dönmelerine özen göstermeliyiz. Bunlar ferdiyetçiliği geliştirecek bir eğitim alarak dönsünler (M.Sabahattin. 1327: 82).

Sabahattin Bey, liselerin memur yetiştirmek için açıldığını ve bunlardan hiçbir şey beklenemeyeceğini belirterek Demolins'in Fransa'da dört-beş köyde kurduğu özel okulları örnek veriyor. Sosyal ihtiyaçlarımızı böyle okullar karşılayabilir, diyor (M.Sabahattin. 1327: 83). Gençlerimizin bu okullarda iki- üç yıl eğitim görmelerini, ondan sonra Türkiye'ye dönerek ferdiyetçi bir eğitim uygulamalarını; hattâ bizim öğrencilerimizin önce İngiliz ve Kuzey Amerika okullarını bir kere ziyaret etmelerini istiyor.

Okullarımızın amaçlarının, İngiliz ve Amerikalılarınki gibi, "*hayat mücadelesinde başarılı olmak*" (the struggle for existence) olması gerektiğini belirtilerek, her hususta kendi kendine yeterli, bağımsız kişiler yetiştirilmesi bekleniyor. Kalem memurları değil "*cehd ve cidal adamları*" (struggle for lifers) isteniyor (M.Sabahattin. 1327: 89-98).

Sabahattin Bey, gelişigüzel Avrupa okullarına öğrenci gönderilmesine karşı çıkmıştır. Ona göre, öğrencileri İngiliz okullarına yollamalıdır. Orada öğretimin esası toprak üzerinde çalışma ve uygulamalardır. Avrupa'dan dönen öğrencilere çiftlikler ve krediler verilmelidir. İngiliz ve Amerikan okullarında verilecek eğitim, öğrencilerimizdeki kişisel girişkenliği geliştirecektir.

Toplumumuzun temeli fert değil aile olduğu için, kızlarımızı da okutmamızdır. Modern toplumda kadınlar da kazançlı işlere doğru koşuyorlar ve erkeklerle tam bir eşitliğe ulaşıyorlar. Bu nedenle kızlarımızı da üretici olarak yetiştirmeliyiz (M.Sabahattin. 1327: 69-102).

Sabahattin Bey'de eğitim önemlidir, ama her şey demek değildir. O, herkesin "Kanun-u Esasî", "Meşrûtiyet" v.s. kavramlar gibi maariften de çok şey beklediklerini, ama hayal kırıklığına uğrayacaklarını belirtiyor. Sosyal üstünlüğü sağlamada hükümet şekilleri ve organları ne kadar güçsüz ise, öğretim de o kadar güçsüzdür, diyor (M.Sabahattin, 1965: 38). **Öğretim bir amaç değil, bir araç olmalıdır** (M.Sabahattin, 1965: 39).

Eğitimin özünü, esasen sosyal yapı belirler. Ferdietçi toplumlarda eğitim etkin, ferdietçi olmayan toplumlarda ise duruktur (pasif) (M.Sabahattin, 1965: 43).

Tanzimat bizde, merkezi idarenin memurlar aracılığıyla tamamen kökleşmesi demek olmuştur. Avrupa ve özellikle Fransa, bunu, toplum üzerinde ağır baskılar yaparak gerçekleştirmişlerdir. Eğitimden hukuk ve askerliğe kadar her alanda Fransa örnek alınmıştır. Kitaplara ve teorilere dayalı bir öğretim, kışla hayatına benzer bir eğitim sistemi kurulmuştur.

Tanzimat'tan sonra yeni kurulan bir çok okullar olmasına rağmen ülkemize yeni bir okul anlayışı girmemiştir. Okullarımız yalnızca yüksek tabakayı hazırlamaya yönelmişlerdir. Batıdan aktarılan siyasal kurumların artık işlemediği II. Meşrûtiyet döneminde ortaya çıkmıştır.

Gene II. Meşrûtiyet Döneminde ortaya çıkan "*ilköğretimden büyük değişiklikler ve devrimler bekleme kanaat ve akımı*" da yanlış idi. Bugün ilköğretim de, halk eğitimi de hükümetlerin siyasî propagandası için istenmektedir (M.Sabahattin, 1965: 50). Bu sistem içinde, öğretmenlerden "siyaset kılavuzu" olmaları istenmektedir.

Esasen bizim toplumumuzda ilköğretim ihtiyacını ortaya çıkarıp belirginleştirebilmek için aileyi, toplum yapısını değiştirmek gerekir. Ondan sonrası hemen hemen kendiliğinden gerçekleşecektir (M.Sabahattin, 1965: 50). Ülkemizdeki gayri müslimlerin eğitim düzenleri böyle gerçekleşmiş ve gelişmiştir. Toplumun kurtuluşu, özel girişimlerin gelişmesi, özel hayatın düzenlenmesi ve desteklenmesiyle olur. Bu da ferdietçi eğitimin yetiştireceği üretici kişilerle sağlanır.

Memur adaylarının çoğalması, Türk toplumunu kurtaramaz. Bu kurtuluşu üretici, sosyal yapıyı değiştiren kişiler sağlayacaklardır. Kültür, edebiyat, güzel sanatlar v.s. de ancak bundan sonra gelişecektir. Öğretim ve eğitim, kişiliğin gelişmesini sağlayacak, bunu verimli kılacak bir araç olmalıdır. Okullarımız da hükümetlerden çok ailelere yakın olmalı; yönetimden ziyade çalışanlara yardım etmelidirler. Okulların kuruluş ve idareleri de mahallî idarelere bırakılmalıdır. Eğitimin de temelinde, toplumu değiştirecek güç ailedir. Bu bakımdan aile yapısı ve eğitimi gayet önemlidir. Bu hususta İngiliz aileleri ve "public school"ları örnek alınmalıdır (M.Sabahattin, 1965: 52-63). Eğitim kurumlarının istenilen amaca ulaşması, ancak böyle bir değişiklikten sonra mümkün olacaktır.

Sonuç

Sabahattin Bey, ülkemizdeki sosyal değişmeyi sadece siyasal sistemin değişmesi değil, bütün kurumlarıyla sosyal yapının değişmesi olarak görmüştür. O, gerçek bir eğitim devrimi ve sosyal devrim istiyordu. Türkiye'nin kurtuluşu için kapitalizmi ve sanayileşmeyi gerektirecek bir sosyal yapının kurulması gerektiğini, bunun için de aileden başlamak üzere bütün sosyal kurumlarda esaslı değişiklikler yapmak gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti, geleneksel yapısından böyle bir yapı değişikliğine geçeceği yerde, Fransız bürokrasisini alarak eski zayıf merkezi idare sistemini bu örgüt vasıtasıyla güçlendirmiştir. Padişahlık sisteminden parti egemenliğine geçilerek buradaki yapı da sağlamlaştırılmaktadır. Ancak bu yapılar çözümlenip dağıtılmadan ülkenin kurtulmasına imkân yoktur.

Avrupa'da sanayileşmeye başlayan ve bunu başararak dünya üzerinde egemenlik kuran ilk ülke İngiltere olduğu için, bir dönemde bu ülkenin üstünlük sebepleri aranmış ve diğer ülkelerin bunu taklit etmeleri istenmiştir. Daha sonraki dönemlerde Almanya, Amerika ve hatta Japonya için böyle taleplerde bulunulmuştur.

Sabahattin Bey'in görüşleri ve içinde bulunduğu Fransız sociale science ekolünü bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Ancak Sabahattin Bey'in görüşlerinde sosyal bünye üzerinde değişiklikler yapılması vurgulandığı halde, gerek kendisi ve meslek-i içtimâî ekolü gerek kendisine yakın fikirler savunan Abdullah Cevdet taraftarları, sadece kitaplar çevirmek, fikirler aktarmakla yetinmişler; Türk sosyal yapısını doğrudan değiştirici hareketlerde bulunmamışlardır. Bunun yanısıra Sabahattin Bey'in, şu veya bu şekilde, Türkiye'deki her ihtilâl hareketinin içinde bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Sabahattin Bey, 20. yüzyıl başlarındaki Türk eğitim sistemi tartışmalarına yeni bir boyut getirdiği; eğitim ihtiyacı, eğitimde ailenin rolü, eğitim amacı olarak tüketici elemanlar yerine üretici zihniyet ve yetenekte insanlar yetiştirilmesi, eğitimde Fransa'nın örnek alınmaktan vazgeçilmesi gibi konulardaki taze önerileriyle yeni Türk eğitim sisteminin oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Kaynaklar

- Altunış-Gürsoy, B. (2003) Prens Sabahattin. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, 23-27 Mayıs 2002, Eyüp Belediyesi, İstanbul
- Bayraktar, B. (1997) Günümüzde yeniden değerlendirilmesi gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) sayı: 6. S.51-61
- Bayur, Y.H. (1952). *Türk İnkılâbı Tarihi*, cilt 2/4. Ankara.
- Budak, M. (1998) *Toplumbilimci Prens Sabahattin*. İstanbul
- Cemal Paşa. (1933). *Hatıralar ve Vesikalar*, İstanbul.
- Ege, N.N. (1977). *Prens Sabahattin- Hayatı ve İlmî Müdafaaları*, İstanbul.
- Ergan, N. G. (2000) Prens Sabahattin'in Osmanlı Sosyal Yapısı Üzerine Görüş ve Önerileri, *Türk Yurdu*, Aralık 1999 - Ocak 2000, C.19-20, sayı 148-149, s.105-116.
- Hanioğlu, M.Ş. (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönem*, İstanbul.
- Koçer, H. A. (1974). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul MEB Yayını.
- Kuran, A.B. (1965). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücâdele*, İstanbul.
- Kutay, C. (1964). *Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki*, İstanbul.
- M. Sabahattin. (1327). *İttihat ve Terakki Cemiyetine Açık Mektuplar (6. Mektup)*, İstanbul.
- M. Sabahattin. (1965). *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* İstanbul.
- Prens Sabahattin. (2007) *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*. (Ed. M.Ö. Alkan). İstanbul: YKYay.
- Sultanzâde Sabahattin, *Neyyir-i Hakikat*, 27 Nisan 1909.
- Sabahattin (1908). “Teşebbüs-ü Şahsî”, *İkdam gazetesi*, 19 Ekim.
- Tanyol, C. (1949). “İçtimâî Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahattin”, *Sosyoloji Dergisi*, 4-5.
- Tütengil, C.O. (1954). *Prens Sabahattin*, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1979) *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları